

Київський університет імені Бориса Гріченка

**УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА НАУКА
В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ТА ІНФОРМАЦІЙНОМУ
ПРОСТОРІ**

Вінниця
ТОВ «ТВОРИ»
2018

УДК 930.1(477)
ББК 63.3(4УКР)
У 45

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 8 від 29 березня 2018 року)*

Рецензенти:
Ресніт Олександр Петрович, заступник директора з наукової роботи,
завідувач відділу історії України XIX — початку XX ст. Інституту історії
НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент
Національної Академії Наук
Дровозюк Степан Іванович, ректор КВНЗ «Вінницька академія неперервної
освіти» доктор історичних наук, професор

У 45 **Українська історична наука в сучасному освітньому та
інформаційному просторі: монографія** / Наукова редакція д.і.н. проф.
О.О.Салати. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. – 356 с.

ISBN 978-617-7706-81-5

Монографія присвячена аналізу наукових підходів до вивчення
історичного процесу та суспільного розвитку. Автори намагаються дати
відповіді на деякі питання дослідження історії, з урахуванням світового досвіду
вивчення історичного процесу. Здійснено аналіз традицій вітчизняного та
зарубіжного історіописання, зокрема дослідження окремих питань історії
України, європейської історії, методологічних засад історичного пізнання.

Монографія призначена для професійних істориків, учителів і студентів, усіх,
хто цікавиться історією як наукою.

УДК 930.1(477)
ББК 63.3(4УКР)

© Колектив авторів, 2018
© ТОВ «ТВОРИ», 2018

ISBN 978-617-7706-81-5

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ I. Українська історіографія у контексті розвитку європейської історичної науки	
Шандра І. О. Сучасні західні теорії у вивченні представницьких організацій підприємців пореформеного періоду	8
Куцик Р.Р. Проблеми інформаційного впливу на події Першої світової війни у сучасній зарубіжній та вітчизняній історіографії	21
Мартиненко В.В. Виникнення Білоруської Народної Республіки 1918 року : історіографічно-джерелознавчий аналіз.....	38
Салата О.О. Інформаційно-пропагандистське протистояння нацистської Німеччини та СРСР в зарубіжній історіографії	48
Андрєєв В.М. Віктор Петров та його діяльність в інформаційному та освітньому просторі післявоєнної Німеччини (1945-1949): європейські виклики та національна традиція	59
Іванов Д.І. Історіографія британського зовнішньополітичного процесу кінця XX–початку XXI ст.	78
Саган Г.В. Новітня історія південних слов'ян в українській історіографії: сучасні тенденції та особливості.....	92
Доценко В.О. Міф про походження і обраність в історичній пам'яті народу та його вплив на подолання постколоніального синдрому	114
Розділ II. Історія України в сучасному історіографічному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації	
Удод О.А. Проблема «подолання» історії» у сучасному українському суспільстві	125
Лисенко О.Є, Хойнацька Л.М. Міждисциплінарні зв'язки у студіюванні проблематики Другої світової війни: деякі теоретико-методологічні аспекти.....	137
Драч О.О. Міждисциплінарні історичні дослідження: психоісторія як напрям наукових студій	155
Ричка В.М. Сучасні проблеми студіювання історії Київської Русі	173
Кривошея І.І. Світ козацької старшини другої половини XVII ст. крізь призму міських актових книг Лівобережжя	182
Тарасенко О.О. Школа істориків Університету Св. Володимира у середині 30-х – на початку 60-х рр. XIX ст.	202
Ладний Ю. А. Етнополітика Української національної революції 1917–1921 рр. в історико-етнологічних дослідженнях	238

Логінова Г.М. Психолінгвістичний вимір ментальної символіки на прикладі іншомовного діалогу у міжкультурному просторі Ніжина255

Розділ III. Академічна і університетська історична наука: проблеми взаємодії та інтеграції

Левітас Ф.Л., Трухан О.Ф. Історичні візії у сучасних методологічних дискурсах271

Городня Н.Д., Корнієнко А.Ю. Використання методології соціологічного дослідження для вивчення сучасної історії: події в Україні 2013-2017 рр. очима київських студентів289

Баханов К.О. Проблема імпорту західних теорій на прикладі запровадження цивілізаційного підходу до шкільної історичної освіти в Україні..... 304

Даниленко В.М., Романюк І.М. Проблеми формування змісту шкільної історичної освіти за роки незалежності України323

Бонь О.І. Музичне середовище Києва 1920 років у дзеркалі еґо-документів338

Список авторів332

ПЕРЕДМОВА

В епоху становлення інформаційного суспільства, вплив Інтернету на духовне життя людини і суспільства набули більшої актуальності. Дуже цікавою видається проблема впливу Всесвітньої мережі на освіту та історичну свідомість.

Перспективи освіти в інформаційному суспільстві багато в чому пов'язані з особливостями його духовної культури. В сучасному суспільстві значну роль у формуванні уявлень людини про світ відіграють засоби масової інформації, багато в чому стандартизуючи образи, що формуються у суспільній свідомості. В інформаційному суспільстві відбувається не стільки прискорення потоку інформації, скільки зміни його глибинної структури на основі демасифікації засобів інформації. Перспективи освіти пов'язані зі зміною місця людини та її цінностей в інформаційному суспільстві. Якщо для всіх попередніх типів суспільного устрою характерна орієнтація на матеріальні цінності, то перехід до інформаційного суспільства висуває на перший план людські цінності.

У процесі переходу до інформаційного суспільства змінюється базова мета освіти, яка полягає не стільки у психологічній підготовці, скільки у забезпеченні умов для самовизначення і самореалізації особистості. Це твердження базується на зміні ставлення до людини як складної системи і до знання, яке повинно бути звернено у майбутнє, а не у минуле. Критерієм реалізації нової освітньої моделі стає випереджаюче відображення або ступінь «пізнання майбутнього». У новій освітній парадигмі той, хто навчається стає суб'єктом пізнавальної діяльності, а не об'єктом педагогічного впливу. Діалогічні відносини, виникаючі при цьому між викладачем і студентом визначають основні форми організації навчального процесу. Результатом стає активна, творча діяльність учня та студента, далека від простої репродукції.

Сучасна людина має володіти не тільки певним обсягом знань, а й бути здатною навчатися: шукати і знаходити необхідну інформацію, щоб вирішити ті чи інші проблеми, використовувати різноманітні джерела інформації для вирішення цих проблем, постійно здобувати додаткові знання.

Отже, при переході до інформаційного суспільства радикально змінюється система освіти. Інакше кажучи, становлення інформаційної цивілізації пов'язане з розвитком нової освітньої системи.

Важливою рисою цієї системи стає глобальність, тобто світовий характер з усіма властивими йому глибинними взаємозалежними процесами.

Комплексно інформаційну політику нацистської Німеччини досліджував англійський вчений Я. Кершоу. Вивчаючи діяльність А. Гітлера, автор розглядає нацистську пропаганду як систему, створену й керовану Й. Геббельсом. На думку Я. Кершоу, ідея та образ нової держави наполегливо впроваджувалися в життя суспільства та свідомість кожного німецького громадянина. Досить ефективним виявився метод психологічної обробки населення: досліджуючи документальні джерела, історик наводить факти, які підтверджують ефективність психологічної обробки значної частини суспільства, особливо середнього класу та селянства. У своїй праці він акцентує увагу на тому, що під впливом інформаційної політики Міністерства пропаганди значна кількість селян об'єдналася й створила організацію «Селянський союз», який брав на себе зобов'язання виробництва сільськогосподарської продукції для Третього рейху¹.

В агітаційно-пропагандистській діяльності керівництво Націонал-соціалістичної партії робило ставку на робітничий клас. Досліджуючи це питання, американський історик В. Соесман показав, що А. Гітлер і керівництво нацистської Німеччини зрозуміли: робітники – це основна рушійна сила у здійсненні загарбницьких колонізаційних планів Третього рейху. Саме тому керівництво країни розпочало кампанію з ідеологічно-психологічної обробки цієї частини німецького суспільства та проголошення поліпшення соціального становища й власне статусу робітника. На думку В. Соесмана, ораторський хист А. Гітлера та Й. Геббельса у присутності величезної аудиторії діяв буквально шокуюче, що підтверджує активний розвиток радіомовлення не лише на території самої Німеччини, а й на території інших країн, зокрема окупованих².

Важливе місце у суспільній думці післявоєнної Німеччини також посідала німецька національна ідея. Тому, як зазначає німецький дослідник В. Віпперман, націоналізм зображувався як рух за відродження німецької національної ідеї та широко використовувався А. Гітлером у його промовах перед робітниками та іншими верствами населення Німеччини. На думку В. Віппермана, такий пропагандистський прийом у післявоєнній Німеччині був надзвичайно актуальним, здатним підняти маси на будь-яку справу³.

¹ Кершоу Я. Гитлер /Я. Кершоу. – Ростовна-Дону: Феникс, 1997. – 320 с.

² Soeseman B. Propaganda und Öffentlichkeit in der «Volksgemeinschaft» // Nationalsozialismus und die deutsche Geschichte: Einführung und Ueberblick. – Stuttgart–Muenchen, 2002. – 416 s.

³ Wipperman W. Der konsequente Wahn. Ideologie und Politik Adolf Hitlers. – Muenchen, 1989. – 620 s.

Розглядаючи окремі праці зарубіжних істориків, необхідно зазначити, що інформаційна політика нацистської Німеччини та її спроби створити у Європі й на окупованих територіях особливий інформаційний простір не залишилися поза увагою вчених-істориків та публіцистів Англії, США та Німеччини. Сучасне бачення та розуміння інформаційної політики, інформаційного простору допомагає науковцям комплексно вивчати події Другої світової та Великої Вітчизняної воєн. Інформаційне протистояння між СРСР та нацистською Німеччиною все більше привертає увагу сучасних дослідників, а його вивчення дає можливість відтворити повноцінну картину подій 1939–1945 рр.

Загалом необхідно відзначити, що для істориків Німеччини, США та Великобританії характерною є пильна увага до діяльності нацистської пропаганди на території Третього рейху, тоді як вплив на Червону Армію та населення окупованих територій СРСР вивчався в основному в контексті політики Німеччини на Сході.

В.М. Андрєєв

ВІКТОР ПЕТРОВ ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ПІСЛЯВОЄННОЇ НІМЕЧЧИНИ (1945-1949): ЄВРОПЕЙСЬКІ ВИКЛИКИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ТРАДИЦІЯ

Віктор Платонович Петров (псевдоніми – В. Бер, Борис Веріго, В. Домонтович, В. Плят та ін.; 1894–1969) був одним із найяскравіших українських інтелектуалів свого часу – визначний учений енциклопедичної ерудиції (історик, етнограф, археолог, літературознавець, філолог, фольклорист, філософ), організатор науки, громадський діяч та письменник, а також агент радянської розвідки.

В українських літературних та наукових колах «золотого віку» української гуманітаристики 1920-х і «емігрантського ренесансу» другої половини 1940-х рр. В. Петрова вважали визначним, самобутнім та, навіть, геніальним мислителем і науковцем. Але в силу різних життєвих колізій й обставин, його було надовго «вилучено» з інтелектуального простору СРСР та української діаспори, а його творчу спадщину недооцінено та забуто.

Погляди В.Петрова сформувалися в контексті розвитку європейської та української історико-філософської думки ХХ ст. й у дечому випередили свій час. Сьогодні особливого значення набуває створена мислителем оригінальна історіософська концепція («теорія епох»), що наголошувала на циклічності та дискретності історичного процесу. На основі «теорії епох» учений розробив схему давньої історії України та етногенезу українського народу як складової європейської історії. Це відкривало новий шлях розвитку для вітчизняної історичної науки й могло спричинити «революцію» в українському історіописанні. Утім, інтелектуальна ініціатива вченого не була «почута» та «зрозуміла» сучасниками й залишається за межами основних напрямів теоретичних та практичних пошуків сучасних дослідників.

Недостатньо дослідженою залишається його перебування та багатогранна творчість у післявоєнній Німеччині. Зокрема – наукова, науково-організаційна, літературна, викладацька, редакторська, громадська діяльність в інтелектуальному просторі української еміграції таборового періоду. В.Петров активно працював в українських наукових, освітніх і культурних центрах (Мюнхен, Аугсбург та Регенсбург), був лідером у багатьох галузях української гуманітаристики.

У 1945–1949 рр. вчений працював у середовищі української еміграції в Баварії. Це була так звана епоха ді-пі (з англ. Displaced Persons, скорочено: D. P.). Виникнення терміну пов'язано з подіями Другої світової війни. Так визначалися особи які мали статус біженців. Внаслідок воєнних дій на території Німеччини опинилось близько 10 мільйонів осіб, які були залучені до примусової праці або ж вислані зі своїх країн за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Табори переміщених осіб, табори ді-пі – скупчення «переміщених осіб» на території Західної Німеччини й Австрії, окупованих у 1945 р. американськими, британськими й французькими військами. В таборах для переміщених осіб опинилося багато українців. За однією з пізніших версій, В.Петров, як розвідник, мусив вжитися у емігрантські кола, стати їх лідером та утримати від вїзду з післявоєнної Німеччини до Америки¹.

Опинившись в еміграції, представники української інтелігенції попри всі несприятливі зовнішні обставини прагнули консолідувати розпорошені сили, налагодити видавничу діяльність. Заснування в Німеччині восени 1945 р. МУРу, який об'єднав письменників-емігрантів було, безперечно,

¹ Шудра М. На два fronti // Українська біографістика: зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж.; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) [та ін]. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 425–426.

найяскравішою сторінкою українського літературного процесу 1940–1950-х рр. МУР декларував вимогу високомистецької творчості, яка б принесла українській літературі міжнародне визнання. Одним із засновників «Мистецького українського руху» разом з Ю. Шевельовим, І. Костецьким та Ю. Косачем став В. Петров-Домонтович.

Влітку 1945 р. у німецькому місті Фюрті (поблизу Нюрнбергу) опинилося кілька українських вчених і літераторів – Ю. Шевельов, В. Петров, Ю. Косач, І. Майстренко, Ігор Костецький. У своїх споминах український письменник та літературознавець Г. Костюк назвав їх «групою зухвальців українського роду», людьми «творчого неспокою». Це були інтелектуали – здібні, освічені і допитливі. Вони не зважали на, здавалось би похмурий час, на своє неозначене становище ді-пі, на матеріальні злидні, сходилися в житті людей цілого світу. Голодні, в холодних неопалених мешканнях вони збиралися й обмінювалися думками про різні новини, ідеї і щойно прочитані книжки. В коло їхніх зацікавлень потрапляло все, що хвилювало тоді розбурханий війною західноєвропейський, головне філософський, мистецький і літературний світ. Дискусуючи над цими проблемами, зорієнтовуючись у їхньому неусталеному теоретичному хаосі, накреслюючи свої умовлядні схеми, вони пробували знайти там місце й для української літератури та мистецтва¹.

Представники української інтелігенції попри всі несприятливі зовнішні обставини прагнули консолідувати розпорошені сили, налагодити видавничу діяльність. На цьому ґрунті виникла ідея створити творче мистецьке об'єднання із назвою МУР – Мистецький український рух. Було створено ініціативну групу щодо розбудови організації, в яку також увійшли українські літератори, що перебували в інших таборах – Ю. Шевельов, І. Багряний, В. Петров (В. Домонтович), Ігор Костецький, І. Майстренко, Леонід Полтава. І на початку осені 1945 р. «група українських інтелектуалів наперекір усьому зухвало проголошує новий літературний процес поза межами рідного краю»². Так «виірвані з-під гніту НКВД недовбитки в незграбних одягах, негайно на руїнах вигнання, стають титанами і проголошують МУР»³.

Перший з'їзд МУРу відбувся 21–23 грудня 1945 р. в Ашаффенбурзі. Цікаві враження про цю подію залишив У. Самчук: «І ось воно сталося.

¹ Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади. Кн. 2. – Едмонтон : Торонто : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1998. – С. 462.

² Там само.

³ Самчук У. Плянета Ді-Пі. Нотатки й листи. – Вінніпег, 1979. – С. 29.

П'ятниця, 21 грудня, хмарний, безсніжний, не холодний день. З різних широт планети Ді-Пі, злітаються орли, музо-гайдамаки в Чигирин гуляти. З Фюрту – Шевельов, Петров, Костецький, Полтава... з Мюнхену Косач і Степаненко, з Авсбургу – Шаян, Барка, Гарасевич, Чорний, з англійської зони – Ситник і Ганна Черинь, ми з Костюком нагрянули з Оффенбаху... Не відомо звідки – Багрянний, Риндик, Славутич... Лятуринська й Бажанський з місцевого табору... І хто звідки – гості, між якими знайомі обличчя... Табір прийняв цю інвазію гостинно, приділив приміщення, можливість харчування і ось, в годинах пообідніх, – дійство починається¹.

Відкрити з'їзд було доручено В. Петрову, який виступив з «коротким, академічним словом про потребу такого об'єднання» і провів першу сесію, під час якої У. Самчук виголосив доповідь «Велика література», а Ю. Шевельов «Стили в сучасній українській літературі». Після перерви відбувся вечір української літератури, на якому з рефератом виступив Ю. Шевельов. В. Домонтович читав свою новелу про Івана Сірка («Помста»). Після виступили із своїми творами Яр Славутич, І. Костецький та І. Багрянний².

Наступного дня учасників цієї визначної події привітало Центральне Представництво Української Еміграції (В. Мудрий, єпископ М. Скрипник і проф. З. Кузеля) та відомий український історик, незабаром перший президент Української вільної академії наук Д. Дорошенко³.

В. Петров протягом трьох днів був активним учасником роботи з'їзду – доповідав, читав свої твори, брав участь у дискусіях, керував роботою сесій, розробляв проект статуту тощо. Він вважав, що перший з'їзд МУРу став спробою самоорганізації українських літераторів⁴. На його думку українська література повинна бути вільною, але організованою⁵.

Наприкінці роботи з'їзду, після схвалення резолюції відбулося обрання правління шляхом таємного голосування. Головою організації став У. Самчук, заступником Ю. Шевельов, скарбником І. Костецький. До складу правління також увійшли В. Петров, Ю. Косач, Б. Подоляк, І. Багрянний⁶.

Роль ідеолога новоствореної організації виконував Ю. Шевельов. МУР будувався на засадах елітарності, він повинен був стати об'єднанням творців, а

¹ Самчук У. Планета Ді-Пі. Нотатки й листи. – Вінніпег, 1979. – С. 24.

² Там само. – С. 28-29.

³ Там само. – С. 30.

⁴ Там само. – С. 29-31.

⁵ З'їзд МУРу в Ашаффенбурзі (Хроніка) // МУР: зб. літературно-мистецької проблематики. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – Зб. 1. – С. 97.

⁶ Самчук У. Планета Ді-Пі. Нотатки й листи. – Вінніпег, 1979. – С. 32.

не «поденників і кололітературних нездар»¹, тому не всі бажаючи отримували членські квитки. Рукою В. Петрова написано один із перших варіантів списку членів МУРу, де він сам поставив себе на передостанню тридцять першу позицію². В розширеному списку, складеному У. Самчуком, В. Домонтович стоїть вже на дев'ятому місці (всього 52 особи)³, а взагалі членами МУРу стали понад 70 осіб⁴.

Праця Тимчасового проводу МУРу, а потім його правління ґрунтувалася на декларації. Основним завданням було: «У високомистецькій досконалій формі служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві». Декларувалася повна свобода творчості, толерантність до різних мистецьких напрямків, відкидалися жодні претензії на адміністративне керування літературою⁵.

Творців МУРу надихала аналогія з Вільною академією пролетарської літератури (ВАПЛіте). Палац духу будувався на фундаменті «розстріляного відродження». Гасла «вітаїзму», «психологічної Європи» та «азіатського ренесансу» живили ідеологію МУРу. Літературне повітря Мюнхена, Нюрнберга, Ульма другої половини 1940-их було сповнене флюїдів літературного Харкова й Києва 1920-х рр.

Можливо, саме тут полягають витoki тієї «глибокої конфліктності МУРівського дискурсу», яка, на думку С. Павличко, вела до амбівалентного тлумачення опозиції «народ – мистецтво»⁶. Неонародницька імперативність, вимога «стояти па сторожі інтересів нації», «служити своєму народові» у програмових інтенціях МУРу поєднувалися з вимогою надпартійності, мистецької досконалості, європейськості. Строкатий склад організації означав, що домінанти кожен визначав самостійно. Ще у доповіді на Першому з'їзді МУРу Ю. Шевельов ділив письменників, творчість яких він оглядав, на «європейців» (Ю. Косач, В. Домонтович, І. Костецький та ін.) та «органістів» (В. Барка, Т. Осьмачка та ін.).

¹ Шевельов Ю. МУР і я в МУРі (Сторінки зі спогадів. Матеріали до історії української емігрантської літератури) // Шевельов Ю. Вибрані праці : в 2 кн. / упоряд. І. Дзюба. – Вид. 2-ге. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2009. – Кн. 2 : Літературознавство. – С. 569.

² Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (м. Київ) (далі – ВРФТ ІЛ НАНУ). – Ф. 195. – Од. зб. 1587. – арк. 1-1 зв.

³ ВРФТ ІЛ НАНУ. – Ф. 195. – Од. зб. 1589. – арк. 4.

⁴ Самчук У. Планета Ді-Пі. – С. 23.

⁵ Чого ми хочемо // МУР: зб. літературно-мистецької проблематики. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – Зб. 1. – С. 3-6.

⁶ Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К., 1999. – С. 261.

Ю. Шевельов робив акцент на тому, що МУР повинен був створити навколо письменника літературне оточення, творчу атмосферу. У спогадах, писаних наприкінці життя, він свідчив: «Я жив ідеєю створити творчу атмосферу навколо письменників, вирвати таланти з мряковиння життя серед обивателів, збудувати палац духу, новий і звужений варіант Платонові республіки мужів розуму й хисту, закласти підвалини для появи, кінець-кінцем, видатних творів слова»¹. Ю. Шевельов так визначив новизну цієї програми: «Проголошується єдиний фронт різних розгалужень літератури на еміграції».

За текстом одного з варіантів Програмної заяви МУРу, запропонованої Ю. Шевельовим (з паперів У. Самчука), ця структура задумувалася як специфічна форма та спосіб організації літературного життя, аналогічна колишнім літературним салонам, а видання МУРу – як «трибуна літературно-мистецької дискусії», «своєрідний салон на письмі»².

Внутрішній конфлікт в МУРі полягав, як у тематиці та естетиці мистецтва, так й у відлунні культурного та політичного протистояння на «планеті Ді Пі» (вислів У. Самчука – В. А.) («бандерівці» та «східняки», «ліберали» та «соціалісти», «націоналісти» та «комуністи», «советчики», «діячі старогалицького хову» та «пращани» тощо).

Не всі українські літератори були задоволені політикою керівництва МУРу. Так, Д. Гуменна скаржилася на організаційний та ідеологічний тиск: «Увесь МУР – могила. Так було як їхала з Києва, так і тепер»³. «Одним словом, СРПУ з Корнійчуком, і еміграція з Косачем-Шерехом – на один копил, нічого, ані рисочки нового»⁴, – писала вона. Серед своїх ворогів МУР здобув репутацію «взорваності на радянських зразках, а то й просто радянськості». Навіть сам Ю. Шевельов визнавав, що «у цьому була частка правди»⁵. Дійсно, «толеранція не належала до чеснот багатьох письменників МУРу»⁶.

Правління МУРу навіть визнало за потрібне розглянути справу свого члена І. Багряного, на якого велося «негарне, небезпечне і жалюгідне цькування». Так, «група людей українського походження» здійснила напад на помешкання літератора. Незабаром було визнано, що ця акція мала політичне підґрунтя й задекларовано: «Не можемо дивитись поблажливо на ширення

¹ Шевельов Ю. МУР і я в МУРі (Сторінки зі спогадів. Матеріали до історії української емігрантської літератури) // Шевельов Ю. Вибрані праці : в 2 кн. / упоряд. І. Дзюба. – Вид. 2-ге. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2009. – Кн. 2 : Літературознавство. – С. 562–563.

² ВРФТ ІЛ НАНУ. – Ф. 195. – Од. зб. 1589. – Арк. 1-3.

³ Там само. – Ф. 234. – Од. зб. 1. – Арк. 56.

⁴ Там само. – Ф. 234. – Од. зб. 2. – Арк. 37.

⁵ Шевельов Ю. МУР і я в МУРі. – С. 573.

⁶ Там само. – С. 567.

практики і духу того явища, що є основним підложжям нашої трагедії – практики фізичного і духовного більшовизму»¹.

Також серйозною проблемою для митців, інтелектуалів була ізоляваність «планети Ді Пі»: «Ми жили в Німеччині, але не мали з інтелектуальною Німеччиною ніяких зв'язків... Ми зустрічалися на вулицях і в їхніх установах з американцями. Але знов ми не знали нікого. З Європою поза Німеччиною зв'язків і не могло бути – довгий час не було пошти, їхати до інших країн ми не мали права. Що діялося в Радянському Союзі та й спеціально на Україні було нам майже невідомо...»².

Подолання ізоляваності української культурного життя в еміграції, інтеграція в європейську та світову культуру – завдання, які ставила перед собою принаймні частина «мурівців». Так, В. Петров, як до речі й будучи українським: «Ми не емігранти. Ми послали українського народу, що прийшли на Захід. Саме ми є носії психологічної Європи. Світова література це література великих ідей. Такі ідеї несе сучасне українське письменство. Ми стоїмо коло воріт світової літератури»³.

Втім, на думку В. Петрова, ні в якому разі не можна копіювати Європу, адже це прирече українську культуру на «провінціалізм». Стверджуючи себе, як українців, здобуваємо місце й пошану в Європі. «Не можна диктувати жодних стилів і лише в одному ми повинні бути однозгідні і ставити до себе суворі вимоги: наше мистецтво повинно бути українським, високого рівня і не повертатися назад», – згадував У. Самчук⁴.

В. Петров як досвідчений письменник та літературознавець високо оцінював перші літературні кроки молодих українських літераторів в еміграції та спрямовував їх: «Наша молодь уже вміє йти в річищі новітніх літературно-мистецьких течій, не відстаючи від них. Але чому не випереджаючи?..», адже «ми не прийшли в Європу провінціалами». Він закликав їх «відкрити принципи завтрашнього дня», а не просто наслідувати європейські зразки – «лише в такий спосіб ми зможемо відстояти своє місце в сучасному мистецтві всесвіту»⁵.

¹ ВРФТ ІЛ НАНУ. – Ф. 195. – Од. зб. 1580. – 2 арк.

² Шевельов Ю. МУР і я в МУРі. – С. 577.

³ Уїд МУРу в Ашаффенбурзі (Хроніка) // МУР : зб. літературно-мистецької проблематики. – Мюнхен ; Карлсфельд, 1946. – Зб. 1. – С. 97.

⁴ Самчук У. Плянета Ді-Пі. – С. 31.

⁵ Бер В. // Рідне слово : вісн. літератури, мистецтва і науки. – Мюнхен ; Карлсфельд, 1946. – Чис. 6. – С. 94–97. – Ред. на кн.: Звено. Література. Мистецтво. Критика / Центральний емігрантський союз українського студентства, Український мистецький фронт молодих ; ред. В. Кримський. – Травень. 1946. – Інсбрук : Вид. М. Денисюк. – Ч. 1. – 80 с.

Крім того, В. Петров, для презентації здобутків української культури в Європі й, в той же час, для ознайомлення українських митців із європейськими досягненнями, виношував плани створення «журналу чужою мовою, насамперед німецькою». Адже, він вважав, що «ми надто довго варилися в власному соку і надто дихаємо вже видиханим повітрям, щоб не почувати потреби вийти на свіже повітря»¹. Також, на думку В. Петрова: «Ми (українці – В.А.) занадто скромні, а скромність на арені світових змагань не сприяє тому, щоб належне займало належне місце»².

В. Петров вважав, що українська література повинна бути вільною, але організованою. Як літературознавець та культуролог інтелектуал відстоював ідею, що українська культура й, зокрема, література є невід'ємною складовою європейської культури – українці не провінціали, що прийшли у Європу, а повноправні представники європейської культури, які можуть не лише наслідувати її найкращі зразки, а й дати Європі поштовх у її розвитку – «відкрити принципи завтрашнього дня». Він активно намагався популяризувати українську культуру на Заході.

1946 р. В. Петров переїхав до Мюнхена. Поштовхом для цього стала зустріч з Ю. Яновським. Проживаючи в Фюрті, під Нюрнбергом, де тоді відбувався процес над лідерами нацистської Німеччини, В. Петров 5 березня зіткнувся на вулиці з Ю. Яновським, який був одним з радянських кореспондентів на процесі. За викладом Ю. Шереха (зі слів самого В. Петрова), ця зустріч була випадковою, Ю. Яновський зупинив В. Петрова й заговорив з ним. Віктор Платонович був українолюбний, адже розумів, що тепер про його місцеперебування можуть довідатися й радянські репатріаційні органи. Майже одразу, він гарячково покинув Фюрт³. За іншою версією, сам В. Петров звернувся до Ю. Яновського, що можна трактувати як спробу вийти на контакти з радянською розвідкою⁴.

Таким чином, важко сказати, чи бачив В. Петров своє майбутнє в радянській системі. Так чи інакше, цей етап біографії та творчої діяльності В. Петрова полягає в реалізації європейського вектору української культури.

¹ Лист Петрова В. до Самчука У., 20.XI.1946 // Самчук У. Плянета Ді-Пі. Нотатки й листи. – Вінніпег, 1979. – С. 163.

² Там само.

³ Шевельов Ю. Шостий у гроні. В. Домонтович в історії української прози / Ю. Шевельов // Шевельов Ю. Вибрані праці : в 2 кн. / упоряд. І. Дзюба. – Вид. 2-ге. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2009. – Кн. 2 : Літературознавство. – С. 841.

⁴ Шевельов Ю. Шостий у гроні. В. Домонтович в історії української прози / Ю. Шевельов // Шевельов Ю. Вибрані праці : в 2 кн. / упоряд. І. Дзюба. – Вид. 2-ге. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2009. – Кн. 2 : Літературознавство. – С. 189-191.

Однак навіть відверте намагання В. Петрова-Домонтовича поєднати національну традицію з загальними тенденціями розвитку європейської культури не убезпечувало його від закидів у нестачі патріотизму, дехто з сучасників зауважував, що більшість його художніх творів («Сірко», «Доктор Серафікус» та ін.) могли б бути опубліковані й в СРСР.

Хоча творчість В. Петрова на еміграції в цілому зустрічали схвально¹, далеко не літературної критики він зазнав з приводу виходу роману «Доктор Серафікус» у рецензії М. Бачинської-Донцової. Вона писала, що цей роман, «як твір що писався в ті часи (радянські – В.А.), належить так само до літератури того порядку», «український дух з цим твором нічого спільного немає», а В. Домонтович як письменник «в боргу перед українським народом і читач же боргу»².

Проте, попри всі протиріччя, провід МУРу мав гаряче бажання зберегти його, навіть В. Домонтович-Петров «з його повсякчасною іронією і дещо мефістофельською посмішкою»³. В МУРі також виношувалися плани створення Академії Мистецтв, яка б об'єднала організації митців, артистів, письменників, музик. З цього приводу у січні 1947 р. навіть відбулося засідання правління в складі У. Самчука, В. Петрова, Ю. Шевельова та І. Костецького. Тоді було створено лише Об'єднуючий комітет⁴.

За час свого існування МУР розгорнув активну видавничу діяльність. Проте, через брак коштів жодне з них не було періодичним. Так, почали виходити «Арка», «Мур», «Рідне слово», «Літературно-науковий вісник», «Українська трибуна», «Хорс», «Заграва», «Звено», серія «Мала бібліотека МУРу тощо. В. Петров був редактором низки українських емігрантських видань – три збірники МУРу літературно-мистецької проблематики, альманах «Мур», збірник красного письменства, критики та перекладів «Хорс», журнал літератури, мистецтва й критики «Арка» та ін. Діяльність В. Петрова на редакторських посадах визначалася певною жорсткістю та вибірковістю, впроваджуючи елітарну політику МУРу він керувався власними уподобаннями

¹ Див: Крупницький Б. Пилип Орлик і Сава Чалий в історичній новелі // Арка. – Мюнхен, 1948. – Чис. 1 (7). – С. 41-42. – Рец. на вид.: Домонтович В. Приборканий гайдамака. Оповідання про Саву Чалого // Похід. – Гайденау, 1947. – Чис. 1. – С. 7-11; Шерех Ю. Не для дітей: (Про роман В. Домонтовича «Доктор Серафікус» // Арка. – Мюнхен, 1948. – Чис. 2 (8). – С. 1-5.

² Бачинська-Донцова М. [Рецензія] // Літературно-науковий вісник. – Регенсбург: Вид. спілка «Українське слово», 1948. – Кн. 1. – С. 149-153. – Рец. на кн.: Домонтович В. Доктор Серафікус. – Мюнхен: Українська трибуна, 1947. – 174 с.

³ Шевельов Ю. МУР і я в МУРі. – С. 564.

⁴ ВРФТ ІЛ НАНУ. – Ф. 195. – Од. зб. 293. – Арк. 28.

та смаками, що ображало деяких авторів. Так, відомий український письменник Ю. Лавріненко (псевдонім – Юрій Дівнич) навіть через кілька десятиліть, в листуванні з У. Самчуком, у 1980 р. висловлював образу на В. Петрова, який не тільки не допускав публікацій, а й вміщував критично-іронічні огляди його творів¹. Більше того, В. Петров-редактор «дозволяв собі робити з рукописами несамовиті речі, переробляв дощенту написане, не зважаючи на жадні протести авторів», – згадував Ю. Шевельов².

Найбільш представницьким та найцікавішим періодичним виданням МУРу безумовно був місячник «Арка», що виходив у Мюнхені. Шість номерів 1947 р. вийшли за редакцією В. Домонтовича, Ю. Косача, Б. Нижанківського, З. Тарнавського, Ю. Шевельова та п'ять випусків 1948 р. за редакцією Ю. Шевельова з незмінним художнім оформленням Я. Гніздовського. Вони стали помітним явищем того часу. Отже, В. Петров був членом редколегії журналу, поки принцип «колективного керівництва» не змінився «одноосібним»: замість колегії часопис відтепер підписувався Ю. Шевельов (секретарем редакції був Яр Славутич)³.

На відміну від інших часописів позитивістського, національно-ізоляціоністського характеру «Арка» мала напрям «модерний, інтелектуальний, естетський і позапартійний». Це було найпрофесійніше видання свого часу, відкрите до неукраїнського світу, де друкувались твори письменників різних напрямів, наукові статті на різноманітні теми, огляди культурних новин і подій у світі театру, кіно, виставок тощо⁴.

МУР об'єднав письменників різних світоглядних та естетичних орієнтацій. Популістські, «неопросвітянські» концепції І. Багряного погано уживались з інтелектуально-філософською творчістю В. Петрова чи з модернізмом І. Костецького. Багато в чому відмінною була й позиція В. Державина та М. Ореста. Все це спричинило постійну боротьбу різних течій

¹ Із листування Уласа Самчука та Юрія Лавріненка / вступ. ст., підгот. тексту, коментарі Світлана Лушій // Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія. – К.: ПЦ «Фоліант», 2006. – Т. 2. – С. 347.

² Шевельов Ю. Віктор Петров, як я його бачив // Шевельов Ю. Вибрані праці: в 2 кн. / упоряд. І. Дзюба. – Вид. 2-ге. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2009. – Кн. 2: Літературознавство. – С. 830.

³ Панченко В. Це було в Мюнхені... // «АРКА» 1947–1948: журнал літератури, мистецтва і критики: бібліогр. покажч. змісту / уклад. Н. В. Казакова, за участю Н. В. Монахової та Д. В. Матіяш; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Наук. б-ка. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – С. 9.

⁴ Басілія Х. Д. До історії мистецького українського руху // Наукові записки: зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К.: Стило, 2001. – Т. 19: Філол. науки. – С. 52.

та груп, а надалі й розкол. Першим виявом такого розпаду стало утворення групи «Світання», яка почала видавати однойменний літературний альманах. До її складу увійшли апологети неокласицизму, проти якого боровся ідеолог МУРу Ю. Шевельов – поет-символіст М. Орест, критик і літературознавець В. Державин, публіцисти В. Шаян та Ю. Чорний. Послідовні європейці, вони покладали надії на розвиток традицій українського неокласицизму, закидали керівництву МУРу «плужанство», «неопросвітянство» тощо. Полеміка між МУРом та «Світанням», Ю. Шевельовим та В. Державиним тривала близько року. З критикою МУРу виступав і Д. Донцов. МУР підривався зсередини і поволі занепадав. Його почали покидати найвидатніші письменники, а над самою назвою вороги організації часто глузували, кажучи, що МУР це «Московський уголовний розиск». Незабаром масова еміграція за океан спричинила згорання творчої активності, почався занепад видавництва у наслідок тогочасної грошової реформи в Німеччині.

МУРу лише на деякий час вдалося об'єднати письменників-емігрантів. Проте, проіснувавши всього чотири роки (1945–1949), він став феноменом українського громадського та літературного життя, в тому числі й завдяки організаційній, редакторській, літературній діяльності В. Петрова.

У складних умовах післявоєнної Німеччини, як не дивно це виглядає, інтелектуал жив активним творчим життям, багато публікувався. Видаються та перевидаються його художні твори – романи «Доктор Серафікус»¹, «Без ґрунту»² та оповідання³. Він доволі активно друкував свої літературознавчі та філософські праці⁴.

¹ Домонтович В. Доктор Серафікус. – Мюнхен: Укр. трибуна, 1947. – 175 с.

² Див.: Домонтович В. Комаха й Тася. З роману «Доктор Серафікус» // Рідне слово. – Мюнхен, 1946. – Ч. 12. – С. 17–31; Домонтович В. Без ґрунту (III) // Арка. – Мюнхен, 1947. – Чис. 2/3. – С. 38–42; Домонтович В. Без ґрунту (III) // Арка. – Мюнхен, 1947. – Чис. 4. – С. 25–27; Домонтович В. Без ґрунту. – Регенсбург: Видання Михайла Борещького, 1948. – 134 с.

³ Див.: Бер Віктор. Зоряні мандрівники. Тіхо Браге й Йоган Кеплер // Час. – Фюрт, 1947. – Чис. 1/2. – С. 23–30; Домонтович В. Апостоли // Хорс. – 1946. – Чис. 1. – С. 3–7; Домонтович В. Мої Великодні. З записок мандрівника // Слово. – Регенсбург, 1946. – Чис. 16. – С. 16–19; Домонтович В. Помста // Заграва. – Авгсбург, 1946. – Чис. 2. – С. 3–6; Домонтович В. Розмови Екегартів з Карлом Гошці // Мур: альманах. – 1946. – Чис. 1. – С. 93–100; Домонтович В. Болотяна Лукроза II. З приводу «Спогадів про неокласиків» Юрія Клена // Рідне слово: вісн. літератури, мистецтва і науки. – Мюнхен; Карлсфельд, 1947. – Чис. 9/10. – С. 34–38; Домонтович В. Доктор Серафікус. – Мюнхен: Укр. трибуна, 1947. – 175 с.; Домонтович В. Передвелохне. Весна 1947 року // Українська трибуна. – Мюнхен, 1947. – Чис. 26 (50). – С. 4; Домонтович В. Письменник і генерал // Пу-гу. – Авгсбург, 1947. – Чис. 37. – С. 7–11; Домонтович В. Приборканий гайдамака. Оповідання про Саву Чалого (розділи 1–2) // Похід. – Гайденау, 1947. – Чис. 1. – С. 7–11; Домонтович В. Болотяна Лукроза // Календар-альманах. – Мюнхен, 1948. – С. 13–24; Домонтович В. Приборканий гайдамака.

Також зазначимо, що В. Петров під різними чисельними псевдонімами співробітничав не тільки з мурівськими виданнями (іноді вміщуючи в одне число кілька своїх робіт з різних галузей гуманітаристики під різними підписами, плюс робота редактора), а й з різноманітними за політичною та естетичною спрямованістю українськими виданнями. По сьогодні це становить проблему бібліографування та визначення авторства праць В. Петрова «емігрантського» періоду.

Також В. Петров проводив просвітницьку роботу в українському середовищі в таборах для переміщених осіб. Так, у таборі Карлсфельд він

Оповідання про Саву Чалого (розділ 3) // Українська трибуна. – Мюнхен, 1948. – С. 3–4; Домонтович В. Самотній мандрівник простує по самотній дорозі. Вінсент Ван Гог (1833–1890) : Біографічна новела // Арка. – Мюнхен, 1948. – Чис. 5 (11). – С. 25–34; Домонтович В. Спрага музики. Бенвенути й Райнер Марія Рільке. Біографічна новела (Фрагмент) // Українська трибуна. – Мюнхен, 1948. – Чис. 38. – С. 3; Домонтович В. Дивна історія // Наш вік. – Торонто, 1949. – Чис. 1. – С. 15–18; Домонтович В. Мовчуше Божество. Біографічна повість про Марка Вовчка // Час. – Фюрт, 1949. – Чис. 12–20; Домонтович В. Я й мої черевки // Життя. – Мюнхен, 1949. – Чис. 2. – С. 22–25; Домонтович В. Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти // Життя. – Мюнхен, 1949. – Чис. 3. – С. 6–12; Домонтович В. Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти // Життя. – Мюнхен, 1949. – Чис. 4. – С. 19–26; Домонтович В. Святий Франциск із Ассізі (1182–1226) // Пу-гу. – Аугсбург, 1949. – Чис. 29. – С. 2–4.

¹ Див.: Бер В. Засади поезії. Від «Ars poetica» Є. Маланюка до «Ars poetica» доби розкладеного атома // МУР : зб. літературно-мистецької проблематики. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – Зб. 1. – С. 7–23; Бер В. Екскурси в мистецтво // Рідне слово : вісн. літератури, мистецтва і науки. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – Чис. 6. – С. 57–65; Бер В. Сучасні духові течії в Європі (1. Новіші вчення про всесвіт) // Час. – Фюрт, 1946. – Чис. 42. – С. 2–3; Бер В. Сучасні духові течії в Європі (2. Новіші вчення про походження людини) // Час. – Фюрт, 1946. – Чис. 43. – С. 2–3; Бер В. Проблема епохи // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1947. – Чис. 10 (Травень). – С. 4–8; Бер В. Сучасний образ світу: Криза класичної фізики // Арка. – Мюнхен, 1947. – Чис. 1. – С. 2–6; Веріго Борис. [Віктор Петров] Маси, техніка й лібералізм (з приводу книги Хозе Ортеги і Гассет «Повстання мас») // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1948. – Чис. 3 (Березень). – С. 33–35; Петров В. Драматична поема Лесі Українки «Кассандра» // Рідне слово. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – Чис. 3/4. – С. 69–76; Петров В. Історіософічні етюди // МУР : зб. літературно-мистецької проблематики. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – Зб. 2. – С. 7–19; Петров В. Микола Зеров та Іван Франко. До історії історико-літературних взаємовідносин // Рідне слово : вісн. літератури, мистецтва і науки. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – Чис. 6. – С. 31–46; Петров В. Проблеми літературознавства за останнє 25-ліття (1920–1945) // Світання : наук.-літературозн. зб. – Аугсбург, 1946. – Чис. 2. – С. 43–52; Петров В. «Проблема Олеса» // Рідне слово : вісн. літератури, мистецтва і науки. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – Чис. 7. – С. 20–28; Петров В. Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства (з приводу книги П. Зайцева «Життя Тараса Шевченка», Львів, 1939) // Шевченко та його доба. – Зб. 1 : Праці Шевченківської конференції 1946 року. – Аугсбург : УВАН, 1947. – Ч. 1. – С. 1–37; Петров В. Історіософічні етюди // МУР : зб. літературно-мистецької проблематики. – Мюнхен; Карлсфельд, 1947. – Зб. 3. – С. 7–10; Петров В. Християнство і сучасність // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1947. – Чис. 2 (Лютий). – С. 15–18; Петров В. Естетична доктрина Шевченка: до постановлення проблеми // Арка. – Мюнхен, 1948. – Чис. 3/4 (9/10). – С. 38–40.

прочитав лекції «Етапи розвитку шевченкознавства за останніх 25 років» (18.03.1946) та «Походження українського народу» (19.03.1946)¹. Цей вид діяльності високо оцінювався його колегами та ширшим колом українського громадянства в еміграції.

Активно В. Петров працював й науково. Він був серед 12 учених, які на нараді в листопаді 1945 р. в Аугсбурзі прийняли рішення про створення Української вільної академії наук (УВАН), яка мала об'єднати всі найкращі українські наукові сили «на вигнанні»². З початку 1946 р. В. Петров брав участь у роботі новоствореної академії. Йому, як знаному авторитету в галузі етнографії, фольклористики та літературознавства було доручено очолити Етнографічну групу³.

Під егідою УВАН відбувалися наукові конференції, активним учасником яких був В. Петров. Вчений брав участь в Першій та Другій конференціях групи перед- і ранньої історії УВАН. Перша була присвячена трипільській культурі (25–28 січня 1946 р., Аугсбург), В. Петров представив доповідь з етногенезу українців. Поряд з ним виступили Б. Безвенглінський, П. Курінний, В. Козловська, В. Щербаківський та ін.⁴. Зрозуміло, для продовження дослідів на ниві археології не було практичних умов, однак вчений ставив питання вивчення трипільської спадщини в культурі українців. На другій крім В. Петрова виступили М. Міллер, П. Курінний, О. Прицак, О. Оглоблин, Н. Кордиш та ін. (9–10 листопада 1946 р., Аугсбург)⁵.

24–25 квітня 1946 р. відбулася I Шевченківська конференція. В. Петров брав участь у роботі конференції разом з такими поважними науковцями – Л. Білецький, Д. Дорошенко, В. Дорошенко, С. Жук, Я. Рудницький, П. Курінний та ін.⁶. Матеріали конференції одними з перших побачили світ серед друкованої продукції УВАН, що почала виходити циклостилом⁷.

¹ Хроніка // Рідне слово : вісн. літератури мистецтва і науки. – Мюнхен; Карлсфельд, 1946. – № 3/4. – С. 108.

² Атаманенко А. «Бюлетень» Української Вільної Академії Наук 1946–1947 рр. як джерело до вивчення діяльності УВАН у Німеччині // Вісті УВАН. – Ч. 3. – Нью-Йорк, 2004. – С. 31–32.

³ Омельченко В. Українська вільна академія наук у Німеччині та Українська вільна академія наук у США (1945–1988) // 125 років Київської української академічної традиції (1861–1986) / за ред. М. Антоновича. – Нью-Йорк, 1993. – С. 88.

⁴ Там само.

⁵ Атаманенко А. «Бюлетень» Української Вільної Академії Наук 1946–1947 рр. як джерело до вивчення діяльності УВАН у Німеччині // Вісті УВАН. – Ч. 3. – Нью-Йорк, 2004. – С. 44–45.

⁶ Омельченко В. Українська вільна академія наук у Німеччині та Українська вільна академія наук у США (1945–1988) // 125 років Київської української академічної традиції (1861–1986) / за ред. М. Антоновича. – Нью-Йорк, 1993. – С. 88.

⁷ Шевченко та його доба. – Зб. 1 : Праці Шевченківської конференції 1946 року. – Аугсбург : УВАН, 1947. – Ч. 1–5. – С. 1–37; С. 1–17; С. 1–60; С. 1–10; С. 1–11.

В. Петров виступив із дискусійною доповіддю про стан та розвиток сучасного шевченкознавства. Учений запропонував розмежувати «традиційний культовий» та «науковий» напрями. Він вважав, що назрів розрив із «епігонсько-народницькою псевдо-ортодоксією» й на разі стоїть завдання видання багатотомної наукової біографії великого поета, художника, дослідника. Серед іншого, В. Петров пристав до точки зору П. Зайцева та М. Шагінян, що заслання й участь в науковій Аральській експедиції в 1850-ті рр. стали для Т. Шевченка не лише тяжким випробуванням солдатчиною, а й можливістю опанувати нові ділянки (які в 1840-і рр. він опановував археологію та етнографію)¹.

На це Д. Чижевський однак зауважив, що найцінніше в новому шевченкознавстві – не оптимістичне освітлення заслання та інших сторінок трагічної біографії Т. Шевченка, а підкреслення поетичної досконалості його творів, його культурного рівня й взагалі освіти, його зв'язків із світовою духовною історією².

Своєрідною відповіддю Д. Чижевському стала стаття В. Петрова «Естетична доктрина Шевченка (до постановлення проблеми)» (1948)³. В цій невеличкій за обсягом але глибокій за змістом роботі автор намагався подолати крайнощі українського літературознавства 1920-х рр., в якому склалися два напрями в оцінці поезії Т. Шевченка – народницький та антинародницький. Вони однаково вважали її недосконалою («доморобною» та «непричесаною»), однак перші вважали Т. Шевченка геніальним «доморобом», а другі (перш за все неокласики) – виключали його з канону української літератури. В. Петров відкидав подібні позиції як пережитки минулого й називав поезію Т. Шевченка революційною та геніальною, тобто такою, що їй притаманна окрім стихійного таланту власна «теорія, розрахунок, концепція, конструкція, розум». Геніальність її полягає в тому, що доктрина «твориться з переборення всіх доктрин», догма, що «народжується супроти всіх інших догм». Для В. Петрова Т. Шевченко – це поет і мислитель рівня Гете, у своїй геніальності поет близький до художнього генія Гойї (революціонера в живописі), а в

¹ Петров В. Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства (з приводу книги П. Зайцева «Життя Тараса Шевченка», Львів, 1939) // Шевченко та його доба. – 36. 1 : Праці Шевченківської конференції 1946 року. – Авгсбург : УВАН, 1947. – Ч. 1. – С. 1–37.

² Чижевський Д. Деякі проблеми дослідження формального боку поезії Шевченка // Шевченко та його доба. – 36. 1 : Праці Шевченківської конференції 1946 року. – Авгсбург : УВАН, 1947. – Ч. 2. – С. 11.

³ Петров В. Естетична доктрина Шевченка: до постановлення проблеми // Арка. – Мюнхен, 1948. – Чис. 3/4 (9/10). – С. 38–40.

літературних позиціях до своїх видатних сучасників Е. Т.-А. Гофмана та Е.-А. По¹.

Пожвавлення наукових дискусій навколо особи та творчості Т. Шевченка стимулювалося європейськими викликами, новими завданнями, що постали перед тогочасною українською культурою на еміграції. Внесок В. Петрова в шевченкознавство полягає у відмові від історіографічних традицій та штампів, у піднесенні поетичної творчості Т. Шевченка на рівень визначних європейських митців та мислителів.

Плідною була співпраця В. Петрова з Науковим товариством ім. Т. Шевченка (НТШ), яке відродило свою діяльність в Західній Німеччині 1947 р.² Досвід роботи в ЕК ВУАН був перенесений на ґрунт українських таборів, для чого В. Петровим та З. Кузелею були розроблені окремі анкети та видано посібник для збирання матеріалів з народної медицини. Однак планам Етнологічної комісії НТШ завадили труднощі емігрантського життя³.

Беззаперечний авторитет вченого в галузі етнографії засвідчений його активною участю наприкінці 1940-х рр. у реалізації проекту «Енциклопедії українознавства», який під егідою НТШ акумулював кращі сили українських науковців на еміграції (Мюнхен–Нью-Йорк, 1949. Т. I Ч. I–III). Вона стала на свій час свідомою науковою зрілістю такої полідисциплінарної галузі знання як українознавство та не втратила наукової ваги й по сьогодні. В. Петров був редактором відділу «Етнографія» (Ч. I), сам написав низку статей: «Методологічно-світоглядіві напрями в українській історіографії XIX–XX ст.», «Пережитки передісторичної матеріальної культури», «Передхристиянські релігійно-світоглядіві елементи. Генеза народних звичаїв і обрядів», «Народна усна словесність», «Лірично-епічна поезія», «Народна проза». Також В. Петров став автором розвідок з історії стародавнього світу та археології (Ч. II): «Римська доба. Загальна характеристика», «Доба переселення народів» (у співавторстві з В. Козловською та В. Міллером)⁴.

¹ Там само.

² Кубійович В. Наукове товариство ім. Шевченка у 1939–1952 рр. // Український історик. – 1973. – № 1–2 (37–38). – С. 32.

³ Кузеля З., Одарченко П. Історія української етнографії // Енциклопедія українознавства : в 2 т. / голов. ред. : В. Кубійович, З. Кузеля. – Т. 1. – Мюнхен–Нью-Йорк : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1949. – Ч. I. – С. 194.

⁴ Див.: Енциклопедія українознавства : в 2 т. / голов. ред. : В. Кубійович, З. Кузеля. – Т. 1. – Мюнхен–Нью-Йорк : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1949. – Ч. I. – С. 1–368; Ч. II. – С. 369–800; Ч. III. – С. 801–1230.

9 квітня 1949 р. на Других загальних зборах НТШ у Мюнхені Головою правління було обрано З. Кузеля, а його заступниками – професорів В. Петрова та М. Чубатого¹.

В. Петров у цей час також займався й викладацькою роботою в статусі доктора та професора різних українських вищих навчальних закладах (Український вільний університет (УВУ), Православна Богословська Академія Української Автокефальної Православної Церкви, Український технічно-господарський інститут). Викладав він філософію, філософію історії, патрологію, українознавство, зокрема етногенез українського народу та український фольклор. Для всіх вищих шкіл В. Петров був «справжньою прикрасою», ним пишалися, адже вважали за велику честь мати такого вченого в штаті свого закладу².

Утім, за свідченням очевидців, викладати він не любив, «був байдужий до своїх обов'язків, хоч і виконував їх точно»³. В. Петров був ученим, а не педагогом. Для цього він був «занадто егоцентричним і ставився до людей, – здається без винятків, з виразним спокійно-байдужим, навіть дружнім презирством»⁴.

Для українських студентів В. Петровим було написано кілька підручників. В співавторстві з Д. Чижевським вийшов підручник з історії української літератури (Мюнхен, 1948)⁵.

У видавництві УВУ В. Петрову вдалося надрукувати свою книгу «Український фольклор». Ця робота по суті була дещо переробленим продовженням ще довоєнної праці вченого – розділи до підручника з українського фольклору, які були написані у першій половині 1941 р.¹ «Український фольклор» було підготовлено для потреб студентів Українського вільного університету. Концепція, покладена в основу цього дослідження, полягає в твердженні про тотожність фольклору та ідеології, про те, що в

¹ Кубійович В. Наукове товариство ім. Шевченка у 1939-1952 рр. // Український історик. – 1973. – № 1-2 (37-38). – С. 30.

² Корпусова В. Невідома сторінка біографії Віктора Петрова (Домонтовича) // Наукові праці Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 865.

³ Крупницький Б. Мої спогади про В. Петрова // Україна. – Париж, 1953. – Чис. 9. – С. 735.

⁴ Шевельов Ю. Віктор Петров, як я його бачив // Шевельов Ю. Вибрані праці : в 2 кн. / упоряд. І. Дзюба. – Вид. 2-ге. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2009. – Кн. 2 : Літературознавство. – С. 823.

⁵ Петров В., Д. Чижевський Д., М. Глобенко М. Українська література. Мірчук І. Історія української культури. – Мюнхен ; Львів : Укр. вільний ун-т, 1994. – 380 с.

«первісному фольклорі усну словеснісну творчість аж ніяк не можна відокремлювати од світогляду первісного суспільства, мистецько-фольклорний матеріал од етнографічного». В. Петров стверджував, що в первісному фольклорі світогляд і фольклор не розчленовані. Світогляд є фольклором, а фольклор є світоглядом. Світоглядна (ідеологічна) функція фольклору є властивою ознакою первісного фольклору². На книгу відгукнулася критика, що позитивно оцінювала «нову концепцію» фольклору В. Петрова³.

В. Петров продовжує займатися питаннями слов'янського і українського етногенезу, переважно в теоретичній площині. Основними його роботами стали «Походження українського народу»⁴ та «Антропологічні особливості українського народу»⁵. Найбільш рельєфно основні положення етногенезу українців та слов'ян були сформульовані В. Петровим 1946 р. у лекції «Походження українського народу», прочитаній українському студентському товариству в Регенсбурзі й виданій циклостилем у 1947 р. Для потреб викладацької роботи В. Петров у концентрованій та узагальнюючій формі спробував викласти на конкретному історичному матеріалі своє концептуальне бачення давньої історії України як зміни «епох».

Епохи, за розумінням В. Петрова є певними відмінним самодостатніми складовими історичного процесу, котрі усвідомлюються як структурні цілісності, для яких характерні: наявність панівної ідеології, сталого співвідношення певних взаємозумовлених форм господарства, суспільних інститутів та культурних феноменів; кожній з яких притаманна своя спільність, відмінна від спільності іншої епохи.

Чітко виділені В. Петровим в «Походженні українського народу» (Регенсбург, 1947) епохи не відповідають формаційній періодизації історії: трипільська, післятрипільська (передскіфська), скіфська, антична (перший період), антична (другий період). Ця схема в цілому зберігається й із заявленими в змісті виданої пізніше в СРСР «Етногенез слов'ян» (Київ, 1972)

¹ Петров В. Український фольклор (Заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу) / В. Петров. – Мюнхен : Укр. вільн. ун-т, 1948. – 142 с. – На правах рукопису.

² Там само. – С. 1.

³ Ковалів П. Нова концепція в дослідженні фольклору (з приводу праці: Віктор Петров. Український фольклор/УВУ. – 1947. – С. 1–142. Видання циклостилем) // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1947. – Чис. 9 (Вересень). – С. 27–31.

⁴ Петров В. Походження українського народу / В. Петров. – К.: МП «Фенікс», 1992. – 192 с.

⁵ Див.: Петров В. Антропологічні особливості українського народу (Початок) // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1947. – Чис. 5 (Травень). – С. 15–18; Петров В. Антропологічні особливості українського народу (Закінчення) // Орлик : місячник культури і суспільного життя. – Берхтесгаден, 1947. – Чис. 6 (Червень). – С. 16–19.

структурними підрозділами, де зі схемою поділу на епохи давньої історії України було співвіднесено якісні етапи слов'янського етногенезу: «трипільська культура» відповідає трипільській епосі; «доба городсько-усатівської культури» та «середньодніпровська культура» – післятрипільській епосі; «скіфи» – скіфській; «зарубинецька доба» та «черняхівська культура» – періодам античної епохи.

Перші фрагментарні спроби викласти свої погляди на історію як процес зміни епох було здійснено вченим в роки війни, а на другу половину 1940-х припадає оформлення історіософських поглядів, формування основних засад концепції та її презентація на прикладі європейської та вітчизняної історії.

Філософські, історіософські, культурософські погляди вченого, які стали основою його своєрідної концепції історичного часу («теорії епох») мали особливі соціокультурні умови формування в післявоєнній Європі.

Основні положення історіософії В. Петрова можна реконструювати на основі аналізу його праць другої половини 1940-х рр. – історіософських есе «Історіософічні етюди», «Наш час, як він є», «Засади історії», «Проблеми епохи», «Сучасний образ світу: Криза класичної фізики», «Засади поетики», «Християнство і сучасність», «Сучасні духовні течії в Європі», «Маси, техніка й лібералізм» та ін., а також теоретичних екскурсів у історичних та публіцистичних працях («Походження українського народу», «Українські культурні діячі – жертви більшовицького терору» та ін.), літературних творів («Франсуа Війон», «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі», «Приборканий гайдамака», «Професор висловлює свої міркування», «Передвеликоднє», «Без ґрунту» та ін.).

Основними соціокультурні чинниками, котрі вплинули на історіософське розуміння В. Петровим закономірностей історичного процесу були: умови післявоєнної руїни, світоглядна криза західноєвропейського суспільства, неспроможність наявних тоді концепцій пояснити історичну реальність тоталітарної доби, звернення європейської суспільної думки в пошуках шляхів виходу з пізнавальної кризи до циклічних теорій та концепцій. Показано, що гостра суспільна реакція на атомні бомбардування 1945 р., власний інтелектуальний досвід, переживання за долю української та європейської культури, за майбутнє світу та людства зумовили гуманістичний характер філософських поглядів В. Петрова, пріоритет моралі над технікою, апеляцію до християнських цінностей.

В основі поглядів В. Петрова на історію та історичний процес – відмова від абсолютизації понять «історичний час», «безперервність» та «прогрес». Історія

людства, з його точки зору, являє собою зміну епох, а взаємозв'язок між епохами здійснюється за принципом заперечення, історичним виміром якого є зміна, розрив, рух. Зміст окремих епох перш за все визначається панівною ідеологією. Відповідно, зміна епох супроводжується й кризою ідеології. Середньовіччя, Нового часу та Сучасності («Наш час») – три доби, які знаходилися в центрі уваги мислителя. Ідеологічним змістом середньовіччя він вважав теологізм, ренесансу – гуманізм, нового часу – раціоналізм, суб'єктивізм, релятивізм, плюралізм, скептицизм.

«Наш час» вчений розумів як зламний, кризовий, такий, що характеризується крахом ідеологій, уніфікацією життя та дегуманізацією системи цінностей і піддав критиці суспільні системи сучасності. Німецький націонал-соціалізм та радянський комунізм він трактує як «конвульсійні спазми агонії доби». Водночас і західний світ демонстрував, що раціоналізм у філософії та лібералізм в політичній думці не виправдали себе, сучасна людина втомилася від плюралістичної множини й дрібноти «необов'язкових» істин, людство сповзає на край прірви, відчуваючи страх перед катастрофою. Тому вихід з ситуації, що склалася в модерному світі, В. Петров убачав у поверненні до ренесансних традицій та основ.

Історіософські погляди В. Петрова можна визначити як антропоцентричні, що виявлялося в осмисленні різних історичних епох через ідеологію, внутрішній світ, життя та діяльність конкретних осіб, типових представників свого часу. За В. Петровим, кожній епосі притаманний і певний тип особистості (ідеальна постать свого часу). Катастрофічним зламам часу відповідають особливі герої літературних творів та белетризовані образи наукових праць В. Петрова, які поєднують норми життя, мораль, стереотипи двох епох або заперечують одні на користь інших. Так, Франциск Ассізький – класичний представник епохи Середньовіччя, а Франсуа Війон – представник зламу епох Середньовіччя та Нового часу тощо.

Таким чином, історіософські погляди В. Петрова безпосередньо перебували в передовому європейському інтелектуальному контексті ідей цивілізаційного підходу, екзистенціалізму та структуралізму.

В. Петров ніколи не демонстрував свої політичні погляди, але співробітничав з виданнями різної політичної орієнтації. Він «завжди намагався закріплювати авторитет антирадянщика, але інтелектуального антирадянщика та націоналіста»¹. Формально його можна було б віднести до демократичного

¹ Брюховецький В. День, що може вмістити вічність // Обрії особистості: Книга на пошану Івана Дзюби / упор. О. Гнатюк, Л. Фінберг. – К.: Дух і літера, 2011. – С. 199.

крила української еміграції. Однак В. Брюховецький припустив наявність у В. Петрова радянськофільських настроїв, як і його близьких друзів Юрія Косача та Ігоря Костецького¹.

Зліт творчої та наукової кар'єри В. Петрова на Заході перервався в 1949 р., радянською розвідкою його було таємно переправлено до Москви.

Отже, В. Петров в інформаційному та освітньому просторі періоду ді-пі та післявоєнної Німеччини заявив про себе як знакова постать українського «емігрантського ренесансу», визначний представник української гуманітаристики. Його діяльність виявилася насиченою та надзвичайно плідною. В тяжких умовах післявоєнної руйни В. Петров брав активну участь в інтелектуальному житті української еміграції, проводив просвітницьку роботу. Він став одним із засновників та активних діячів МУРу, що намагався об'єднати українських митців-емігрантів (переважно письменників) під егідою високомистецької творчості, яка б принесла українській культурі міжнародне визнання.

Також у цей час В. Петров брав участь у науково-організаційній роботі української еміграції в Німеччині. Науковець очолив Етнографічну групу новоствореної УВАН та Етнографічний відділ відновленого НТШ. Він використав нові можливості й публікував раніше невидані праці.

В. Петров активно працював в українських наукових, освітніх і культурних центрах (Мюнхен, Аугсбург та Регенсбург), був визнаним лідером в багатьох галузях української гуманітаристики, його як науковця визнавали й представники попередньої хвилі еміграції.

Д.І. Іванов

ІСТОРИОГРАФІЯ БРИТАНСЬКОГО ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ КІНЦЯ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Велика Британія була й залишається у світі провідною державою зі значним економічним, військовим та інтелектуальним потенціалом. Маючи багату історію та потужні демократичні традиції, ця країна наглядно демонструє, що для того аби здійснювати мати вплив на світові процеси не обов'язково утримувати найчисельнішу армію чи володіти величезними природними ресурсами. Однак останні події, пов'язані з референдумом 2016 р.

щодо виходу держави з ЄС, загострили питання про роль Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в сучасному світі.

В українській історичній науці приділялася певна увага дослідженню британської зовнішньої політики. Проте у більшості праць із цієї проблематики увага зосереджувалася свою саме на євроінтеграційному контексті. У новітніх обставинах, принаймні як це здається з перспективи сьогодення, зазначений підхід втратив свою актуальність. Водночас зросла вагомість таких проблемних аспектів, як критерії оцінювання британськими владними інституціями проблем зовнішньополітичного характеру, мотивацій та механізмів прийняття зовнішньополітичних рішень.

Дослідження британської зовнішньої політики важливе як з точки зору врахування зовнішньополітичних позицій провідних держав сучасного світу, так і з точки зору вивчення особливостей аналізу, ухвалення та реалізації зовнішньополітичних рішень. У такому сенсі дослідження історіографії видається корисним у науковій та науково-практичній площині.

Метою дослідження є аналіз історіографії британського зовнішньополітичного процесу в період 1990–2010 рр. Досягнення цієї мети передбачало виконання таких дослідницьких завдань:

- окреслення головних ознак британської зовнішньої політики за прем'єрства Джона Мейджора, Тоні Блера та Гордона Брауна;
- визначення тем, найбільш актуальних для українських та британських дослідників, які вивчають проблеми зовнішньої політики Великої Британії та причини, що зумовлювали пріоритети наукового пошуку;
- тематичний аналіз української історіографії проблеми;
- встановлення й характеристика провідних тематичних блоків, що домінують у сучасній британській та зарубіжній історіографії

Відставка Маргарет Тетчер з посади прем'єр-міністра у 1990 р., в значною мірою, була пов'язана із суттєвими змінами в політичній ситуації у світі. Припинення біполярного протистояння поставило на порядок денний питання про подальший курс британської зовнішньої політики. Новий британський прем'єр-міністр Джон Мейджор обрав курс на поліпшення відносин з Вашингтоном, що супроводжувалося активною співпрацею як у військовій, так і в політичній сферах. У європейській політиці почав відбуватися перегляд євроскептичної позиції з питань євроінтеграції, що призвело до дебатів у Консервативній та Лейбористській партіях під час ратифікації Маастрихтського договору парламентом. Перемога в 1997 р.

¹ Там само. – С. 189.